

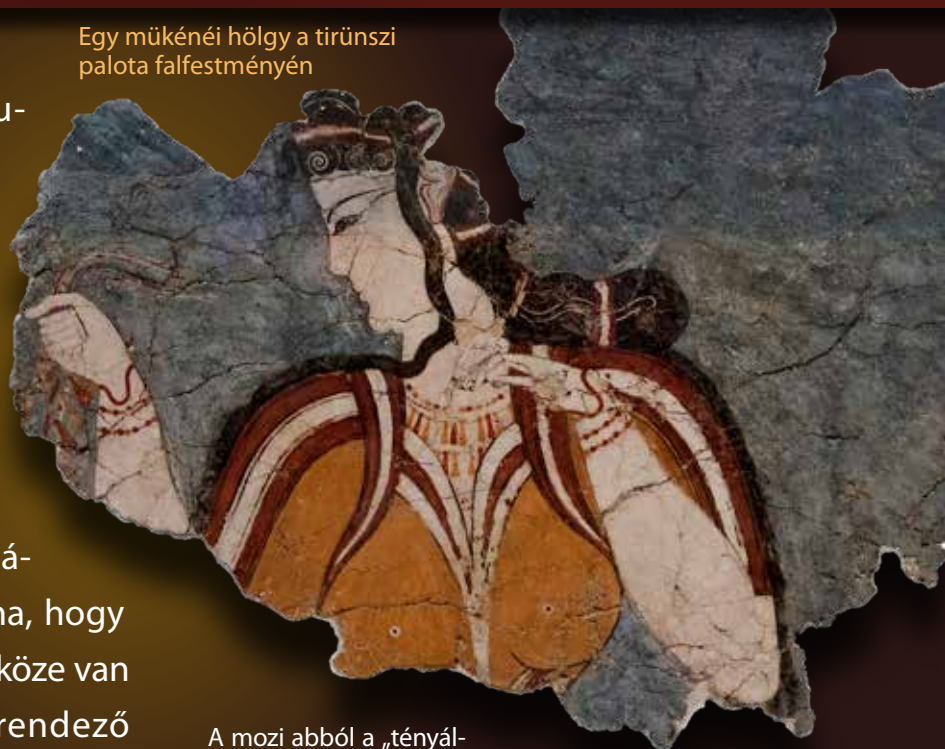
PALUCH TIBOR

TRÓJA

„INSPIRÁLTA HOMÉROSZ ILIÁSZA”

A mozik 2004-ben mutatták be Wolfgang Petersen *Trója* című filmjét, melynek stáblistáját a film legvégén cikkünk alcíme zárja be. Ezt a mondatot azonban nem a film végére, sokkal inkább a főcím után kellett volna kiírni, így talán mindenki számára azonnal világossá vált volna, hogy a film történetének vajmi kevés köze van Homérosz hőseposzához. A rendező (a stúdió?) úgy döntött ugyanis, hogy a filmből kihagyja mindazt, ami a görög mitológiához kapcsolná azt, így abban nincsenek sem istenek, se természetfölötti lények vagy események. Az *Iliász* sava-borsától megfosztott, lecsupaszított történet így valóban csupán egy emberek által vívott bronzkori háború története. A kérdés persze az, hogy vajon történészi vagy épp régész szemmel nézve vajon mit mondhatunk róla.

Egy mükénéi hölgy a tirünszi palota falfestményén

A mozi abból a „tényál-lásból” indul ki, hogy mükénéi Agamemnón több évtizedes háborúskodás során egyesítette Hellászt. Ismereteink szerint azonban a trójai háború feltételezett időszakában ebben az időben a mai Görögország területén több, kulturálisan hasonló, de egymástól független királyság osztozott. Ezek közül a korszak végére valóban Mükéné emelkedett ki, de arról szó sincs, hogy Mükéné Hellász teljes egészét saját fősége alá vonta össze. A mozifilm egyébként amúgy is kevés földrajzi támpontot ad az eseményekhez, de azt is rosszul. Mind Mükéné, mind pedig Spárta kikötővel rendelkező városokként szerepelnek. Spárta azonban a Peloponnészosi-félsziget közepén, mindenféle tenger-től messze fekszik, de még Mükéné is nagyjából 20 km-re helyezkedik el a Szarónikosz-öböltől.

Forrásaink révén tudjuk, hogy a mükénéi királyságok élén egy-egy uralkodó állt, akinek kezében minden hatalom összpontosult, ő volt a hadsereg parancsoka is. A királyt alkalmanként egy „nemesi” tanács segítette, de az igazi katonai elitet az uralkodókból és kísérei kből álló csoport alkotta. Minden vidéki közösség köteles volt meghatározott számú embert ellátni/kiállítani, akiknek vagy a hadseregben, vagy a flottában, vagy valamilyen speciális egységben kellett szolgálniuk. Ezek létszámát roppant nehéz

A film komoly hibája az is, hogy a trójai síkot a valóságban átszelő Szkamandrosz folyó folyamatosan lemaradt a látképekről. Az egyik jelenetben az Agamemnón előtt látható s igen részletesen megrajzolt térképen sem szerepel, így szinte „csoda”, hogy a görög sereg végül megtalálta Tróját.

megbecsülnünk. De a film órási tömegjelenetei kétség kívül túlzóak, noha legalább annyira túlzóak Homérosz adatai is. Az eposz II. énekének „hajókatalógusa” összesen ugyanis 1196 hajót sorol fel a görögség oldalán. Ez mintegy 60.000 embert jelentene. Ez a késő bronzkori viszonyok között irreálisan nagy szám.

De nem csupán a hajók számával van gond a filmben, hanem azok típusával is. Az itt megjelenő hajók ugyanis nem a mükénéi korszak, hanem egy

Bronzkori hajóábrázolás egy askheloni töredéken

Harci kocsi ábrázolása a püloszi freskón

kb. 500–600 évvel későbbi időszak hajótípusait jelenítik meg. A korszak hajótípusait ugyanis meglehetősen jól ismerjük. A Kr. e. 14–13. századból három hitelesen feltárt hajóroncsot is ismerünk a Földközi-tenger keleti medencéjéből. Az eddig megtalált hajótípusok mind kereskedelmi feladatokat láttak el, de feltételezhetően nem lehetett nagy különbség a hadi és a kereskedelmi hajók között. A legnagyobb méretűek is sekély merülésűek voltak, inkább csak partközeli hajózásra voltak alkalmasak. A legénység 42–46 evezősből, egy kormányosból, a kapitányból és két segítőből állt. Békeidőben árut szállítottak, míg harc esetén katonák egészítették ki a létszámot. A késő mükénéi korszakban a hajótest általában hosszú és keskeny volt, viszonylag meredek oldalfallal. A hajók

eleje koszejszerűre kialakított, és a korai tat kezdeménye is megfigyelhető. Nagy méretű központi árbóc és négyszögletű vitorla is a hajó felépítményéhez tartozott, de csak megfelelő széljárás esetén került ennek használatára sor. Az *Iliászban* az akháj hajókat Homérosz egyébként feketének írja le, valószínűleg mert kátránnyal voltak bevonva. A vízvonallal felett azonban már különböző színűre lehettek festve a hajók. Odüsszeusz hajója a leírás szerint például karmazsinvörös volt.

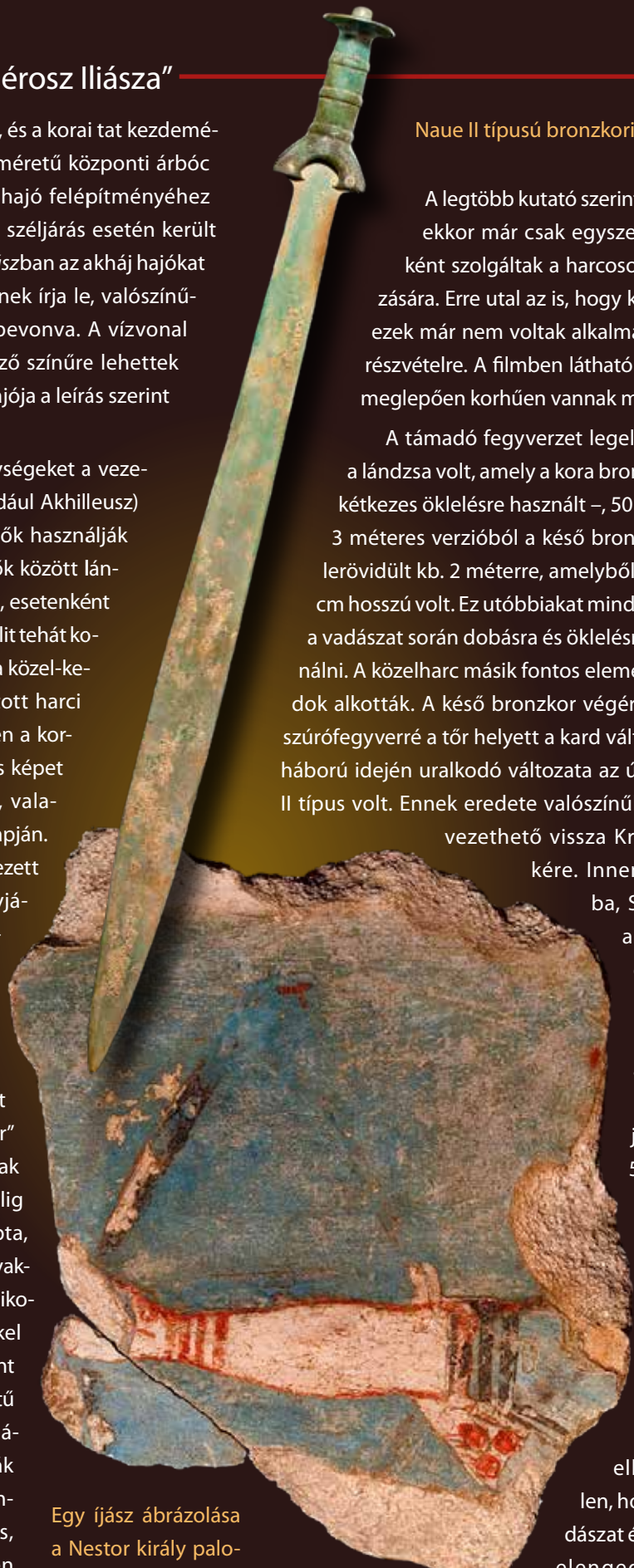
Az *Iliászban* a katonai egységeket a vezetők (a nevesített „hősök”, például Akhilleusz) és követőik alkotják. A vezetők használják a harci kocsikat, míg a követők között lándzsást, valamint néhány íjászt, esetenként pár lovaszt találunk. A katonai elit tehát korántsem gyalogosan, hanem a közel-keleti eredetű, két lóval vontatott harci szekérral indult csatába ebben a korszakban. Kinézetükről világos képet alkothatunk az ábrázolások, valamint a lineáris B szövegek alapján. A legkorábbi típus az úgynevezett „doboz” kocsi, amelyet nagyjából a Kr. e. 15. század közepéig használtak. A bőrrel vagy fonattal bevont kocsioldal comb- vagy csípőmagasságig emelkedett. A legelterjedtebb változat az úgynevezett „kettős szekér” volt, amelyet a mükénéi korszak végéig, azaz Kr. e. 1200 körül használtak. Nevét onnan kapta, hogy a fülke két oldala „szárnyakkal” volt ellátva. Mindkét harci kocsitípus négyküllős kerekekkel volt felszerelve. Egyesek szerint a kocsikkal a nehézfegyverzetű lándzsások harcoltak, míg mások szerint íjások használták őket, csakúgy, mint Egyiptomban. Az egyetlen ábrázolás, amely mükénéi környezetben harci kocsizó íjásokat mutat be, azonban vadászatot, és nem harci jelenetet ábrázol.

Egy íjász ábrázolása a Nestor király palotájából származó falfestménytöredéken

Nauae II típusú bronzkori kard

A legtöbb kutató szerint azonban a kocsik ekkor már csak egyszerű szállítóeszközként szolgáltak a harcosok csatába fuvarozására. Erre utal az is, hogy kiképzésük alapján ezek már nem voltak alkalmasak harcban való részvételre. A filmben látható kocsik egyébként meglepően korhűen vannak megjelenítve.

A támadó fegyverzet legelterjedtebb eleme a lándzsa volt, amely a kora bronzkorra jellemző – kétkezes öklelésre használt –, 50–60 cm-es hegyű, 3 méteres verzióból a késő bronzkorra jelentősen lerövidült kb. 2 méterre, amelyből a hegy kb. 20–30 cm hosszú volt. Ez utóbbiakat mind a közelharc, mind a vadászat során dobásra és öklelésre is lehetett használni. A közelharc másik fontos elemét a török és a kardok alkották. A késő bronzkor végére a meghatározó szúrófegyverre a tör helyett a kard vált, melynek a trójai háború idején uralkodó változata az úgynevezett Nauae II típus volt. Ennek eredete valószínűleg Észak-Itáliába vezethető vissza Kr. e. 1450 környékére. Innen Közép-Európába, Skandináviába és a Brit-szigetekre is eljutott. A típus Kr. e. 1300–1200 körül terjedt el a Földközi-tenger keleti medencéjében. Általában 50–85 cm hosszú, szúrásra és vágásra egyaránt alkalmas. Bár a távolra ható fegyverek között íj és parittyta nem maradt ránk, ennek ellenére kétségtelen, hogy a mükénéi hadászat és persze vadászat elengedhetetlen része volt az íjfelszerelés is. A legkorábbi nyílhegyek tűzközből és obszidiánból készültek, míg a bronz nyílhegyek a Kr. e. 15. század folyamán

jelentek meg. A parittyva szintén a bronzkori hadviselés fontos kelméje volt. Eredetileg vadászatra használták, de a Kr. e. 15. századtól katonai szerepe felértékelődött. A „lőszér” elsősorban gömbölyű kavics, kő és átégett agyagdarab volt, de a mükénéi időszak vége felé megjelentek az ólomgolyók is.

Az emberi fejét védő sisakok legáltalánosabb változata az Égeikum teljes bronzkorán keresztül a vadkanagyarakból készített sisak volt. Maradványai eddig több mint 50, a Kr. e. 1650–1150 időszakra keltezhető temetkezésből kerültek elő. A kis méretű, félhold alakú, sarkukon átfűrt vadkanagyar lemezek bőrre vagy nemezre kerültek felvarrásra. A Kr. e. 1200 körül készült úgynevezett „Harcos váza” harcosain viszont egy szarvakkal ellátott, fehér pöttyökkel díszített fekete sisak látható, amelyet úgy interpretálnak, mint egy olyan borsisakot, amire bronzszerelekeket erősítettek, vagy úgy, mint egy domborított bronzsisakot. Ennek fényében a filmben látható tollas, arcvédős sisakok (ezeket korinthoszi típusúaknak nevezzük) rendkívül anakronisztikusak, hiszen ezek csak mintegy 600–700 évvel később jelentek meg a görög hoplita hadviselésben.

Vadkanagyarakból készített sisak Mükénéből

Érdekes felvetés a filmben, hogy a katonák különféle jelekkel ellátott zászlók alatt vonulnak csatába. A hadtörténészek szerint a hadizászlók legalább a bronzkor óta jelen vannak a csatamezőkön, tehát ez akkor még igaz is lehet, de az már kevésbé, ami a filmben az Akhilleusz sátra melletti zászlón látható. Azon ugyanis egy λ jelenik meg, nagyjából 400 évvel a görög ábécé kialakulása előtt!

A testet védő páncélok legszébb példánya a Kr. e. 15. századra keltezhető dendrai 12. sírból előkerült mell- és hátlemezből álló páncél. A nyakat hengeres burkolat védte, míg a vállakat ívelt lemezek borították. A „szoknyát” alkotó 3-3 első és hátsó páncéllemez a deréktól lefelé indul, ezzel könnyítették meg a mozgást. A kb. 1 mm vastag lemezeket az alsó öltözethez és egymáshoz is rögzítették. A legtöbb kutató azt gondolta, hogy súlya (kb. 15 kg) és nehézkes megjelenése miatt a gyalogos harc különösen nehéz lehetett benne, ezért valószínűleg harci kocsiokról harcoló harcosok számára volt alkalmas. A kísérleti régészet azonban azt igazolta, hogy a páncél elég rugalmas volt, és viselése nem okozott gondot a test elleni küzdelemben. Ugyanakkor csak a katonai elit legkiemelkedőbb tagjai engedhettek meg maguknak teljes fémpáncélatatot, sokkal gyakoribb lehetett a bőr- vagy fémmel erősített bőrpáncélok használata.

Ugyanez mondható el a lábvért/karvédő használatáról is. A legkorábbi ismert példányok ugyancsak a dendrai sírból kerültek elő. A lábpáncélt egy 32,5 cm hosszú, 8 cm széles, vékony, bőrre vagy vászonra/nemezre felvarrt bronzlemez

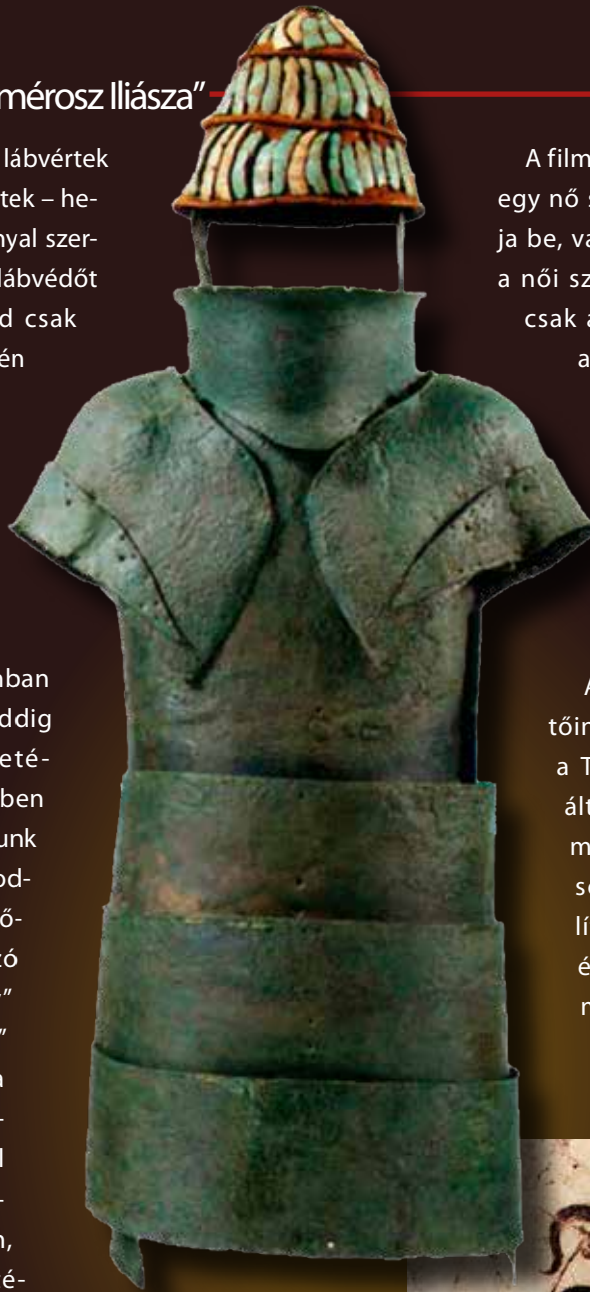

A „Harcos váza” harcosain látható sisakábrázolás

Trója – „Inspirálta Homérosz Iliásza”

20

alkotta. Később a fém lábvértek ismeretlen okból eltűntek – helyettük minden bizonnyal szerves anyagból készült lábvédőt használtak –, és majd csak a Kr. e. 13. század végén vagy a 12. században jelentek meg újra. A legfontosabb védőfegyver azonban a pajzs volt. Ezeknek a maradványai régészeti lelőhelyről azonban nem kerültek mindeddig elő. Típusai tekintetében így teljes egészében az ábrázolásokra vagyunk kénytelenek támaszkodni. A korai műkénéi időszak két meghatározó pajzstípusa a „torony” és a „nyolcas alakú” volt. Mindkét fajta rendkívül nagy, gyakorlatilag a nyaktól a lábujjig védte a harcost. Fonott keretben, rétegelve, fémerősítésekkel rögzítve készültek. Mindkét pajzsot egy, a bal vállon átlósan átvetett bőrszíjjal tartották. A korai időszak után a „torony” pajzsok kimentek a divatból, ezért szürreális látni mind a trójai, mind a műkénéi oldalon a filmben. Ellentétben a „nyolcas alakúakkal”, amelyeket egyáltalán nem jelenítenek meg, pedig a knósszoszi, műkénéi és tirünszi falfestmények alapján egészen a „palotaidőszak” végéig használták azokat. A leggyakrabban ábrázolt pajzstípus a filmben az a kerek, kb. 50 cm átmérőjű, alsó részén egyenesre vágott pajzs, amely Kr. e. 1300 körül jelent meg. A híres „Harcos váza” ábrázolásán is ilyeneket láthatunk. Persze a filmben nem sikerült tökéletesen lemásolni ezeket, hiszen egy kerek, két átellenes végén ívesen kivágott pajzsot láthatunk, ami legalább annyira elüt a valóságtól, mint az elhunytak szemére aranyérmét helyezni a pénzverés „feltalálása” előtt mintegy 600 évvel!

A dendrai sírból származó páncél

Egy thériai hölgy az akrotiri falfestményen

A film annak ellenére, hogy a trójai harcokat egy nő szerelméért vívott háborúként mutatja be, valójában meglepően mostohán bánik a női szereplőkkel. A film „macsósága” már csak azért is szembetűnő, mert magában az irodalmi alapanyagban is sokkal jelentősebb szerepet visznek a nők. Priamosz trójai királynak az *Iliász*-ban egészen egyenragú szerepet betöltő feleségét, Hekabét például nem is látjuk! A nők Helénén kívül e filmben csak amolyan felékszerezett „biodíszletek”.

Az viszont már a film régészszakértőinek egyértelmű hibája, hogy e nőkre a Tróját felfedező Heinrich Schlimann által felszínre hozott úgynevezett Priamosz-kincsből származó ékszerek másolatait aggatták, miközben az említett tárgyak földbe kerülése mintegy évezreddel megelőzte a filmbéli eseményeket. Ezt már csak azért is tudjuk,

Építészeti szempontból szembeötlő, hogy a filmben ábrázolt mükénéi palota köszönőviszonyban sincs az általa képviselt palotastílussal, melynek legfőbb eleme a megaron vagy hall, azaz egy téglalap alakú központi lakóhelyiség, aminek közepén festett díszítésű és 4 oszloppal körbevett tűzhely állt. A megaron volt a palota központja, szomszédságában kisebb helyiségek sorakoztak, ezek is a nyitott udvarra vezettek. Ugyanilyen hiba, hogy a filmben a trójai alsóvárost egy kb. 50 láb magas fal veszi körül. Az 1990-es évek régészeti ásatásai óta tudjuk, hogy itt valójában egy mély árok húzódott. Ugyancsak szemet szúr, hogy a trójai oszlopok stílusa valójában ismeretlen volt Trója régészeti anyagában, ezek egyértelműen a minó-szi Krétát idézik.

Az *Iliász* egy olyan történet, amely értő kezekben kincset ér. A görög mitológiánál, illetve a kor régészeti anyagánál pedig kevés érdekesebb létezik. Ha e hármat sikerült volna ötvözni, akkor az alkotók valóban maradandót alkothattak volna. E helyett az írók és a rendező fogott mindent, amit bronzkorinak és/vagy

görögnek gondolt – függetlenül attól, hogy akár évezredek válasszják el egymástól ezeket –, majd jól összekutyulták, amiből végül ez a film született. Aki viszont Trójával kapcsolatban valóban maradandó élményt szeretne, annak pont ezért még mindig Homérosz művét javasolnám kezdetnek...

A film plakátja (Europress/AFP@)

Mükénéi hölgyek a püloszi falfestményen

mivel az érintett korszak hölgyeinek öltözetéről, ékszereiről, hajviseletéről elég sok ábrázolás maradt fent. A trójai háború időszakában a nők viselete, ékszerei nem csupán „díszítésként szolgáltak de jelezték a viselőjének státuszát” is. Ruháik nagyon színesek voltak, s közös jellemzőjük, hogy rendkívül bonyolultan, aranyfóliából készített flitterekkel díszítették ezeket. A nő társadalmi státuszának – a divat és a szépség mellett – hangsúlyozására szolgáló másik elem a hajviselet volt, amely egyúttal az életkort is jelezte. A Priamosz-kincs időszeke (ami tehát jóval megelőzte a háború időpontját) egyébként nemcsak az ékszerekben köszön vissza a filmben, hanem a mindennapi használati tárgyak is ez alapján lettek megalkotva.

